

Social- og sundhedshjælpererelevs omsorgsorientering og hjælperarbejdets modsætningsfyldte krav

Anne Liveng

“...det er jo nok det der med, at man godt vil hjælpe folk, som ikke selv kan klare sig. Og jeg vil bare, altså jeg vil håbe, at jeg med min, altså jeg ved, der er travlt og sådan noget, men jeg vil da håbe, at jeg med min person og...mig som menneske kan give deres hverdag måske et ekstra lille højdepunkt eller et ekstra lille...altså gøre mit besøg, så...de måske bliver glade eller til en ekstra lille oplevelse...”. Lotte, social- og sundhedshjælpererelev

Denne artikel handler om social- og sundhedshjælpererelevs orientering mod omsorgsarbejdet og om, hvordan arbejdets indhold og rammer på en gang forudsætter og negligerer denne ‘omsorgsorientering’. Gennem analysen af et livshistorisk interview med Lotte, der er sosu-hjælpererelev, viser jeg, hvordan omsorgsorienteringen er en del af en livshistorisk socialisation for Lotte, hvordan den farver hendes uddannelses- og jobvalg, og hvordan omsorgsorienteringen projiceres ud i hendes fremtidsdrømme. Klip fra observationer med Lotte i uddannelsens praktikperiode illustrerer de modsætningsfyldte krav til Lotte, når hun er på arbejde i hjemmeplejen.

Et ‘nedefra-perspektiv’ på forskning i omsorg

Den norske sociolog og omsorgsforsker Kari Wærness argumenterer, i sit program for omsorgsforskningen i Norge, for behovet for forskning indenfor omsorgsområdet, der antager et ‘nedefra-perspektiv’. Wærness påpeger, at undervurderingen af, hvad der kræves af de ansatte i de lavest rangerede jobs i social- og sundhedssektoren, er en trussel mod de ideelle mål, der fra politisk side formuleres for området. Primært må vi som forskere forsøge at få erfaringer og virkelighedsbilleder frem fra de grupper i feltet, som ellers let bliver overset, skriver Wærness. Vi må fremhæve og analysere modsætninger i dagens omsorgsvirkelighed, idet sådanne modsætninger har en af-

gørende betydning for, hvordan omsorgen i praksis fungerer (Wærness 1989).

En livshistorisk tilgang – forstået som metode og teoretisk begreb – kan være en af de måder, hvorpå man som forsker kan fremskrive et nedefra-perspektiv på omsorgsområdet. Mit ph.d.-projekt har kvinder, der er *underuddannelse* til at varetage omsorgsarbejde som fokus. Hermed belyser det empiriske materiale den orientering mod arbejdet, som kvinderne bringer med sig ind i uddannelserne, og det belyser, gennem de praksisobservationer jeg har foretaget, mødet mellem denne orientering og de rammer, arbejdet tilbyder. I artiklen koncentrerer jeg mig om forbindelsen mellem livshistorisk tilegnet ‘omsorgsorientering’ og hvordan

Lotte med denne orientering møder den konkrete borger og rammerne for arbejdet.

Kari Wærness definerer omsorgsarbejde som:

“omsorg for de av samfunnets medlemmer som etter alment aksepterte normer ikke er selvhjulpne i hverdagen, og som dermed er avhengige av og har rett til hjelp, og der omsorgsgiveren føler sig forpliktet til å gi den hjelpen mottakeren har behov for.” (Wærness 1989, 5)

Omsorgsarbejde er indlejret i en social og retslig forpligtelse, men som omsorg der udøves i ikke-arbejds-mæssig sammenhæng, bygger den omsorg der udøves som arbejde også på omsorgsgiverens ‘anden-orientering’. Omsorg er et svært begreb at definere, siger Wærness, men sædvanligvis mener vi ikke bare, at grundlæggende fysiske og materielle behov tilgodeses, når vi taler om omsorg. Omsorg har også en anden kvalitet, som har sammenhæng med social og psykisk velfærd. Det er nødvendigt at forstå omsorg som både arbejde og følelser. Godt omsorgsarbejde forudsætter personorientering og en hvis nærhed til den omsorgstrængende.

Joan Tronto beskæftiger sig med de etiske aspekter af omsorg i et politisk og feministisk perspektiv. Hun inddeler omsorg i fire processer:

1. erkende at et omsorgsbehov findes (caring about)
2. tage ansvar for det erkendte omsorgsbehov (taking care of)
3. udføre arbejdet med at dække omsorgsbehovet (caregiving)
4. se på omsorgsmottagerens situation bag efter (carereceiving)

(Citeret fra Christensen 2003.)

Trontos definition indebærer en forståelse af omsorg som en *helhed* af erkendelse af den andens behov, forpligtelse på at dække behovet, udføre arbejdet med at dække det, og vurdere om omsorgsmottagerens situation efterfølgende ændres.

Offentligt omsorgsarbejde for ældre mennesker er i udpræget grad organiseret sådan, at denne helhed ikke eksisterer. Bestiller-udfører-modellen indebærer fx, at det er ansatte, som ikke selv skal udføre arbejdet, der vurderer, hvad det er der skal udføres i det enkelte hjem og i hvilket omfang. Moderniseringen af feltet har generelt medført en ændring fra kontinuitet i tjenesterne med fleksibel tid til den enkelte, til stadig mere opstykkede tjenester specificeret gennem kontrakter, mm. (Szebehely 1995).

Organiseringen af arbejdet bygger på kulturelt indlejrede forestillinger om det huslige omsorgsarbejde, som noget “der bare gøres”. Usynliggørelsen af kvinders arbejde i den re-produktive sfære har en lang historie bag sig; denne historie er omsorgsarbejdets status og organisering også indlejret i (Becker-Schmidt 2002; Widding Isaksen 2003). Men arbejdet er også underlagt de tiltag til modernisering og professionalisering, der i øjeblikket pågår i den offentlige sektor. Moderniseringen kan ses som en modsatrettet bevægelse mellem opskrivning og nedvurdering af omsorgsarbejde. På den ene side foregår der en til dels reel, til dels diskursiv og ideologisk opskrivning af denne type arbejde. Social- og sundhedsuddannelserne er blevet forlænget og de er blevet tilpasset, så de kan bruges som trappetrin i det sundhedsfaglige uddannelses-system. De laveste niveauer i det sundhedsfaglige hierarki følger i denne forstand med professionaliseringen af sundhedsområdet generelt, hvilket kan forstås som en opvurdering af arbejdet.

Organiseringen af arbejdet følger i stigende grad New Public Management Modellen. Modellen henter sin inspiration fra mar-

kedet og den private sektor og lægger nye styringer på omsorgssektoren. Vigtige kendetegn for tjenesterne bliver dokumentation, kvalitetssikring, konkurrence og retssikkerhed, specielt for tjenestemodtagerne. Men der ligger også ideer om dehierarkisering via mere ansvar placeret tættere på modtagerne og større ansvarliggørelse af den enkelte i forhold til det arbejde, som udføres. (Christensen 2003). Tendensen peger dog i retning af, at moderniseringen af omsorgstjenesterne, som den foregår i øjeblikket, bryder med den rationalitet som en omsorgsdialog mellem omsorgsyder og omsorgsmodtager forudsætter.

Kari Wærness har tydeliggjort, at omsorgsarbejdet er bærer af en rationalitet, som bryder med den bærende samfundsmæssige formålsrationalitet (Wærness 1982). Denne rationalitet betegner hun "omsorgsrationalitet".

"I en hverdagslig omsorgspraksis indebærer dette begreb, at omsorgen egentlig kun kan finde sted, hvis der eksisterer et frirum, hvor den kan udvikles gennem interaktionen."

(Christensen 2003,36).

Kerneproblemet er, skriver Karen Christensen, at lavstatuspositionen for pleje- og omsorgsarbejdet forhindrer, at dette arbejdes egen rationalitet trækkes med ud i samfundets offentlige rum og velfærdsstatens planlægning af det.

I artiklen kobler jeg begrebet omsorgsrationalitet med det, jeg kalder elevernes "omsorgsorientering". I mit arbejde med at analysere de livshistoriske interviews slog det mig, hvordan kvinderne på tværs af andre individuelle forskelle, orienterede sig mod det at yde omsorg og indgå i omsorgsrelationer, både i deres beskrivelser af familie og privatliv og i deres forestillinger om det fremtidige arbejde. Når de fortalte om konkrete oplevelser i hjælperarbejdet, kunne det ses

som, at de udtrykte en omsorgsrationalitet, men *orienteringen* mod at indgå i omsorgsrelationer mente jeg ikke blev fanget af dette begreb. Der var ikke kun tale om, at de fulgte omsorgsrationalitetens logik, når de beskrev omsorgssituationer, de havde taget del i, men om at de aktivt søgte at indgå i omsorgsrelationer, og brugte selve det at få mulighed for at kunne indgå i omsorgsrelationer som argument for deres valg gennem livsforløbet. Andersen & Trojborg taler om den "livshistorisk producerede arbejdsorientering" hos de interviewpersoner, der indgår i deres undersøgelse (Andersen & Trojborg 2005, 210). For de kvinders vedkommende, som jeg har interviewet, mener jeg, at en "omsorgsorientering" er et meget væsentligt element i deres arbejdsorientering. Omsorgsorienteringen er som nævnt ikke begrænset til at gælde arbejdets sfære, men den er et centralt begreb til forståelse af *arbejdets subjektive betydning* for de pågældende kvinder. Orienteringen mod at udøve omsorg/indgå i omsorgsrelationer er for hver enkelt koblet med andre orienteringer i arbejdet: primært arbejdet som nødvendigt lønarbejde, eller arbejdet som mulighed for social opstigning. Dette ændrer dog ikke ved, at det at udøve omsorg generelt udtrykkes som personligt meningsfyldt af de interviewede kvinder. Med psykodynamiske termer kan man sige, at kvinderne energibesætter omsorgsrelationer. Hermed menes, at det for kvinderne er subjektivt betydningsfuldt og meningsfuldt at indgå i omsorgsrelationer, uanset om de finder sted i privatssfæren eller er en del af arbejdslivet.

Det nedefra-perspektiv, jeg forsøger at etablere gennem interviews og praksisobservationer, kan danne afsæt for en belysning af problematiske forhold for den kommende omsorgsarbejder – forhold som det er nødvendigt at indtænke i uddannelserne. Men det kan også danne afsæt for en kritik af den måde omsorgsarbejde for gamle mennesker

organiseres, vurderes og prioriteres på i vores samfund. I mødet mellem hjælpernes omsorgsorientering og de rammer de tilbydes i arbejdet, ligger grundlag for at stille spørgsmålstegn ved den økonomiske rationalitet, der trænger ind over feltet – og måske udgangspunkter for at formulere visioner om andre måder at organisere arbejdet på.

Metode

Social- og sundhedshjælperuddannelsen er en vekseluddannelse, der kombinerer skolebaseret læring med praktikperioder, hvor eleverne indgår i arbejdet indenfor hjemmeplejen eller på ældrecentre. Uddannelsen varer 1 år og 2 måneder, og eleverne er næsten alle kvinder. Især i storbyområderne har skolerne en stor andel af elever med anden etnisk baggrund end dansk, men jeg har i mit projekt valgt *ikke* at beskæftige mig med de særlige forhold, der gør sig gældende for hverken disse grupper eller for de få mænd, der deltager i uddannelsen. De elever jeg har interviewet og efterfølgende fulgt i praktik, er danske kvinder mellem 18 og 47 år. Jeg har interviewet 17 og været i praktik med 8 forskellige elever. Eleverne blev udvalgt under mine indledende observationer på tre forskellige sosu-skoler. De er udvalgt ud fra et hensyn til spredning i forhold til alder og ud fra, om de havde arbejdet som ufaglærte indenfor faget eller ej, inden de begyndte på skolen. I produktionen af det empiriske materiale har jeg benyttet to forskellige metoder. Jeg har foretaget observationer på skoler og på elevernes praktiksteder, og jeg har gennemført livshistoriske interviews. I praktikken har jeg vekslet mellem at observere og at deltage i arbejdet, når det var muligt. Den livshistoriske tilgang kan bidrage til at tydeliggøre, hvordan sosu-elevernes omsorgsorientering er forankret i deres subjektivitet, og dermed ikke bare ændrer sig fordi arbejdets rammer stiller andre forventninger til dem.

Men livshistoriske interviews har også begrænsninger: Udøvelsen af omsorg bygger i vid udstrækning på tavs viden. Den omsorgsorientering og de omsorgskompetencer, som kommer til udtryk hos plejepersonale er, som Tine Rask Eriksen har påpeget det, elementer i en kvindelig – forstået som socialt køn – omsorgshabitus, der oftest ikke italesættes (Rask Eriksen 1992). Gennem analyserne af de to typer empiriske materiale, fremgår det, at sosu-elevernes livshistorisk tilegnede omsorgsorientering, står i et komplekst forhold til hjælperarbejdets indhold og rammer. Denne kompleksitet havde interviews alene sandsynligvis ikke kunnet fange, netop fordi de konkrete udtryk for omsorg ikke viser sig i interviewteksterne.

Som tendens illustrerer materialet mødet mellem kvindernes subjektive orienteringer og arbejdets rammer en række dobbeltbind-situationer for kvinderne: Deres subjektive betydningstilskrivelser, som de bringer med sig ind i arbejdsfeltet, både forventes og står i et modsætningsforhold til de rammer, de tilbydes i arbejdet.

Sammenligner jeg mit materiale med andre undersøgelser af feltet, der fokuserer på færdiguddannede og fastansatte frem for på kvinder under uddannelse, er der påfaldende mange ligheder. Marta Szebehely fremhæver ud fra sin undersøgelse blandt svenske hjemmehjælpere, at hjælperne stræber efter en individorienteret omsorg, der har familieomsorgen som forbillede (Szebehely 1995, 208). Undersøgelser blandt fastansatte danske hjælpere viser, at kvinderne står i de samme krydspres mellem omsorgsorienteringen og arbejdets organisatoriske og økonomiske rammer, som mit materiale ud fra eleverne viser (Christiansen m.fl. 2002a; Christiansen m.fl. 2002b).

Livshistorie som begreb: et psykodynamisk og samfundsmæssigt subjekt

I projektet benytter jeg "livshistorie" både som teoretisk begreb og som empirisk metode. Livshistorie udspringer af en kritisk teoretisk tradition og bruges som et begreb, der er i stand til at forene en samfundsmæssig, en psykodynamisk og en diskursiv forståelse af subjektet. Henning Salling Olesen beskriver "livshistorie" som et begreb, der bygger bro mellem det individuelle livsforløb, samfundet i hvilket livsforløbet finder sted, og de diskurser livsforløbet forstås og fortælles gennem af subjektet (Salling Olesen 2002).

"Det individuelle liv er interessant for dette forskningsområde i det omfang det formår at eksponere hvorledes det på eksemplarisk vis siger noget om den subjektive side af kultur, samfund og historie." (Salling Olesen 2002, 52)

"Livshistorie" indeholder, men dækker også mere end livsløb og biografi. Begrebet livsløb kan siges at dække individets faktuelle livsforløb, som kan belyses med traditionelle samfundsvidenskabelige metoder, statistisk og kvantificerbart. Statistisk betragtet er individets livsløb stærkt influeret af familie- og social baggrund, uddannelse, køn og etnicitet (Weber 1999.) I livsløbet indgår "faser" eller perioder, som indeholder bestemte opgaver for individet, der kan ses som både psykodynamisk og samfundsmæssigt-historisk konstitueret. En sådan viden om generelle mønstre i livsløb er på ingen måde irrelevant, men den fanger ikke den subjektive dimension, den subjektive betydning af de objektive forhold. "Biografi" refererer til menneskers konstruktion af forståelser af deres eget liv, indenfor biografiforskningen i form af produktion af biografiske fortællin-

ger gennem interviews. Sociologen og biografiforskeren Peter Alheit taler om menneskers "biograficitet"; evnen til på baggrund af objektive samfundsmæssige strukturer og på trods af udefrakommende styrende forhold, at skabe biografiske fortællinger, hvori vi gør os til handlende agenter i vores egne liv. Indenfor de strukturelt satte rammer har vi ikke enhver tænkelig mulighed for fortolkning, men stadigvæk betydelige muligheder for at omfortolke de sammenhænge, vi er henvist til at leve i. (Alheit 1995.) At fortælle sin biografi er således også en aktiv selv- eller identitetsskabende proces.

Subjektet ses indenfor en kritisk teoretisk tradition som konstitueret gennem sin interaktion med konkrete betydningsfulde andre, der er bærere af samfundets og deres sociale gruppes historie og normer. Samtidig har subjektet en kapacitet til at forstå, mediere og ændre sin egen historie og betingelser. Den konkrete fortalte livshistorie er i denne forstand på en gang unik individuel, og kulturel/social. Hver enkelt elevs fortælling udtrykker således både noget om hende som unikt subjekt og noget om det samfund og den kultur, hun er en del af.

Min psykodynamiske forståelse er inspireret af den amerikanske psykoanalytiker Nancy Chodorow. Chodorow er relevant netop i forhold til narrative biografiske fortællinger, idet hun fremstiller psykoanalysen som en teori om personlig betydningsdannelse. Betydning er, ifølge Chodorow, altid situeret både i en social og i en biografisk kontekst:

"Meaning is an inextricable mixture of the sociocultural and historically contextualized on the one hand and the personally psychodynamic and psychobiographically contextualized on the other." (Chodorow 1999, 2)

Chodorow taler for en psykodynamisk opfattelse, der ikke hævder at fortiden deter-

minerer nutiden, men at både fortiden og forståelsen af den *også* skabes bevidst og ubevidst i et her og nu – i alle de interaktioner vi indgår i i løbet af vores liv. Med en sådan forståelse mener jeg ikke, man afskærer sig fra at sige, at tidligere oplevede relationer farver en persons nutid, samtidig med at jeg holder fast i, at det er personens konstruktion af fortidens betydning her og nu, der er fokus for opmærksomheden.

De livshistoriske interviews

De livshistoriske interviews giver et indblik i elevernes personlige betydningstilskrivelser af arbejdet. Disse betydningstilskrivelser foregår ikke uafhængigt af de rammer, eleverne tilbydes i arbejdet, eller uafhængigt af de diskurser, forstået som måder at tale og tænke om arbejdet på, som de møder i skolerne og i samfundet generelt. Tværtimod er det karakteristisk, at livshistoriske erfaringer med omsorgs-relationen, kulturelle forståelser af arbejdet og argumenter for dets vigtighed, væver sig sammen i fortællingerne. De subjektive betydningstilskrivelser bærer eleven med sig ind i arbejdet, hvor de møder konkrete borgere, der udtrykker forskellige grader af fysisk og/eller psykisk forfald, og som de skal hjælpe indenfor de økonomisk-organisatoriske og politisk-kulturelle rammer, der strukturerer arbejdet (Jørgensen & Warring 2002). Generelt viser interviewene, hvordan motivationen til at tage en social- og sundhedshjælper-uddannelse og orienteringen mod det efterfølgende omsorgsarbejde er tæt sammenvævet med kvindernes øvrige livsprojekter, primært at etablere eller sikre en familie og at opnå en stabil tilknytning til arbejdsmarkedet.

Livsprojekterne at opretholde en familie, tage en uddannelse og opnå en fast tilknytning til arbejdsmarkedet skal ses på baggrund af de sociale og økonomiske forhold kvinderne kommer fra. Med et Bourdieu-be-

greb kan man sige, at de hverken er i besiddelse af væsentlig uddannelsesmæssig, social eller økonomisk kapital. Den omsorgsorientering og -kompetence, som kvinderne bringer med sig ind i uddannelsen, kan kun modsætningsfyldt forstås som kapital. Den kan forstås som kapital i den forstand at den er nødvendig for at udføre arbejdet og hele tiden forudsættes – men den udgør samtidig ikke kapital, idet den ikke i sig selv honoreres.

De fleste af de 17 kvinder kommer fra familier, hvor begge forældre er ufaglærte. I nogle få tilfælde har den ene forælder en faglært uddannelse. De er alle fra familier, der ifølge fortællingerne har været temmelig turbulente: der er utallige skilsmisser og flytninger, arbejdsløshed, alkoholproblemer, sygdom og selvmordsforsøg til stede i fortællingerne. De fleste er vokset op kun med den ene forælder i hjemmet. Af de 17 kvinder har de 12 børn; én af de 12 lever sammen med børnenes biologiske far. Nødvendigheden af at sikre sig et arbejde, hvor man ikke er i risiko for at blive fyret, må ses i sammenhæng med kvindernes rolle som enlige forsørgere. Argumenter som, at med en sosu-hjælperuddannelse kan man få job alle steder i landet, må ses i sammenhæng med de ofte turbulente liv kvinderne har levet; at man pludselig kan rives ud af et hjem, et job eller et miljø, er ikke en uvant erfaring.

Men sosu-hjælperarbejdet er netop ikke kun lønarbejde, men lønnet *omsorgs*arbejde. Formuleringer som, at man gerne vil gøre noget godt, at man vil hjælpe andre, er god til at lytte, eller sætter pris på menneskelig kontakt går igen i fortællingerne. Orienteringen mod at yde omsorg – og at få anerkendelse gennem at yde omsorg, er et væsentligt træk i flere af kvindernes socialisation. På forskellige, for hver enkelt særlige, måder bliver det at kunne og ville yde omsorg for andre subjektivt betydningsfuldt. Det kan være gennem at være "fars pige",

det kan være gennem at tage sig af en syg mor eller bror, eller det kan være gennem identifikation med ældre, kvindelige familiemedlemmer, der levendegør traditionelt kvindelige omsorgsværdier.

Orienteringen mod arbejdet som sosu-hjælper netop er en orientering *både* mod omsorgsrelationen og mod at have et lønnet job.

Lottes historie

Med analysen af Lottes livshistorie vil jeg vise, hvordan omsorgstemaet er en del af Lottes livshistoriske socialisation; som konkrete kompetencer og som subjektivt betydningsfuldt tema. Lotte er valgt som eksempel, fordi hendes historie meget tydeligt viser sammenhængen mellem livshistorie, uddannelsesvalg og betydningstilskrivelse af arbejdet.

Lotte er 20 år, da jeg interviewer hende i 1. skoleperiode. Hun har på dette tidspunkt hverken været i praktik eller arbejdet indenfor social- og sundhedsområdet. Hun er sine forældres første barn og har en lillebror på sin mors side. Familien flytter tre gange, og Lotte når at gå i to forskellige skoler, inden forældrene, da Lotte er 8-9 år, bliver skilt. Ved skilsmissen flytter Lotte med sin far, som hun bor sammen med et par år. Farmoderen beskriver hun som en vigtig støtte i denne periode. Da faderen gifter sig igen, og moderen samtidig venter Lottes lillebror, flytter hun tilbage til moderen.

I 10. klasse kommer Lotte på efterskole, hvor hun møder en kæreste. Hun flytter tilbage til moderen og stedfaderen og begynder i gymnasiet. På grund af konflikter med stedfaderen omkring kæresten dropper hun gymnasiet efter ¾ år og flytter sammen med kæresten og hans mor i en anden by.

Her gennemfører hun HG. Lotte og kæresten går fra hinanden, men hun bliver boende på egnen, og ser stadig hans mor, som

hun fortæller, hun nærmest har et mor-datter-lignende forhold til.

Hun begynder på social- og sundhedshjælperuddannelsen. Hendes fremtidsplan er at blive social- og sundhedsassistent, senere sygeplejerske, og hun har en drøm om at leve i en form for storfamiliekollektiv, med flere generationer under samme tag, helst ude på landet.

Lottes livshistorie handler om familie: Hvad det er for en familie, hun har og har haft, og hvordan hun selv ønsker at leve et kommende familieliv. I perioder har Lotte været til overs hos sine forældre, men hun har også været i stand til at finde andre personer at knytte sig til under sin opvækst. Temaet uddannelse er tæt sammenvævet med familietemaet. Familien på faderes side er uddannet, mens moderen og hendes familie er ufaglærte og alle har forskellige sociale problemer. Sosu-hjælperuddannelsen bliver et forsøg på at distancere sig fra og samtidig omgås det, moderen repræsenterer.

På tværs af temaerne uddannelse og familie, går et omsorgstema, hvor omsorg er kontrasteret ligegyldighed eller eksklusion, og hvor det at yde omsorg kan være et middel til inklusion.

Omsorg er for Lotte at lave husligt arbejde, lave mad og rydde op, og det er at tale, lytte og forstå.

“Fars pige”

Til Lotte var 8-9 år boede hun sammen med begge sine forældre. Faderen var tømrer og moderen var de første år af Lottes liv hjemmegående. Senere fik hun job på et plejehjem. Da Lotte gik i tredje klasse, blev forældrene skilt. Hun flyttede efter eget valg med sin far til en anden del af landet. At hun flyttede med sin far beskriver hun med undren og beslutningen optager hende stadig. Det er i de længste og mest sanseligt beskrevne passager i interviewet, at hun overvejer, hvorfor

hun tog med faren og hvordan det var. Ambivalente følelser overfor faderen, og overfor den rolle og det store ansvar hun kom til at tage på sig, viser sig i fortællingen.

På den ene side fortæller Lotte, at hun altid har været lidt bange for sin far. På den anden side karakteriserer hun sig selv som "fars pige". Trods det, at hun stadig synes, det var 'mærkeligt', at hun flyttede med sin far, beskriver hun tiden alene med faderen som god:

"Altså mine forældre de var meget flinke, de ville lade mig, selvom det selvfølgelig er et stort ansvar, så sagde de, at jeg selv måtte bestemme, hvor jeg ville bo. Og de fik fælles forældremyndighed. Og jeg ved egentlig ikke helt, hvorfor...altså da jeg var mindre, der havde jeg sådan... meget på et tidspunkt altså meget sådan respekt for min far. På sådan en lidt negativ måde. (griner lidt) Og jeg kan godt være lidt bange for ham, fordi han godt kunne skælde ud og sådan noget ikke også, altså det var mest ham, der skulle gøre det. (griner lidt) Øhm, men ellers har jeg altid sådan været...min fars pige også...på en eller anden måde, det er lidt svært at forklare. Men jeg ville i hvert fald gerne bo med ham, og vi havde det rigtig fedt...det første stykke tid. Så boede vi i en campingvogn."

Sammenholder man Lottes udtalelser om, at hendes forældre var "flinke" med de senere fortællinger om forældrene, bliver de modsatrettede følelser forståelige. Hun er lidt bange for sin far, men han er også den af forældrene, der, som hun beskriver det, i hvert fald i denne periode i hendes liv, viser interesse for hende. Moderen optræder i Lottes fortælling kun mest som et skræmmebillede på, hvordan hun *ikke* vil være, hvordan hun *ikke* vil leve sit liv.

Lottes far er ikke kun ligeglad. Han kan skælde ud, hvilket også er en måde at vise et engagement på, og Lotte står i sin fortæl-

ling i relation til faren i en betydningsfuld position. Hun har rollen som kvinden i huset. Hun laver mange af de huslige ting, men har også et intenst samvær med faderen. Sammen med faderen tager hun på udflugter og indretter det hus, de lejer. De var fattige og hun skulle hjælpe til med meget, fortæller hun, men hun er også uundværlig. Hun har opgaver, det er nødvendigt, hun passer, og som eneste anden person i familien konkurrerer hun ikke med nogen om faderens opmærksomhed. Med denne position i familien er Lotte netop ikke lige-gyldig. Hun er vigtig som 'kvinde i huset' for faderen.

Trods en usædvanlig barndom bliver Lotte socialiseret til at varetage opgaver der traditionelt har været varetaget af kvinder i familien. Disse opgaver understreger hun, at hun har kunnet lide at udføre. Hun får et stort ansvar og hun har sat en ære i at passe de områder, der har været hendes i den lille familie:

"Ja, det er sådan lidt mærkeligt, ikk'. Men jeg kan huske, jeg er glad for den tid, jeg har haft dernede, fordi jeg tror, det har lært mig noget. Vi var ret fattige der på det tidspunkt, og jeg skulle hjælpe meget, altså med...tingene og sådan noget. Jeg stod op og smurte morgenmad til min far og sådan noget, altså det var mig selv, der sådan...gerne ville det, ikk'. Og så fik jeg også en hund på et tidspunkt, den gik jeg også tur med, inden jeg gik i skole og sådan noget. Og når jeg kom hjem, så var der nogle gange tøj, jeg skulle hænge ud og...sådan nogle forskellige ting. Men jeg ser aldrig sådan på det, som om det var noget bittert. Altså, jeg synes, det var...det var alligevel en god tid, vi havde."

Det er karakteristisk, at netop de opgaver Lotte udfører for faren i hverdagen, udfører han for hende på 'særlige' dage, hvorved han viser hende sin opmærksomhed og

anerkendelse. Når Lotte har fødselsdag, er det ham der står tidligt op og laver morgenmad til hende. Som Lotte fortæller om tiden med faderen, er det "at lave mad til" et gensidigt udtryk for omsorg mellem dem.

Farmor som identifikationsfigur

Da faderen finder en ny kone, mister Lotte sin stilling i familien. På talrige måder må Lotte i sin fortælling forsikre sig – og mig – om, at hun i denne situation ikke blev ekskluderet, men netop selv valgte at flytte. Hun flytter tilbage til sin mor, som ellers ikke har optrådt i beskrivelserne af de tre år Lotte bor hos faren. Begrundelsen for at flytte tilbage til moren var ifølge Lotte, at hun gerne ville følge sin nye lillebror, mens han voksede op.

Faderens forelskelse tolker hun som, at det var kvinden, der var interesseret i ham og ikke omvendt. I tråd hermed understreger hun, at selv om faderen ikke sagde noget, var han meget ked af, at hun flyttede. At hun også tvivler herpå fremgår af, at hun er nødt til at inddrage farmoderen som garant for faderens kærlighed:

"Og så fandt han så...en kone...som jeg tror, det var mest nok hende, der var vild med ham, fordi han havde, altså mange af de her ting, altså min far er ikke så god til at vise følelser, vel, men jeg har fået altid at vide af min farmor, for han siger jo tingene til hende, ikk'. Så jeg får i hvert fald at vide gennem hende, hvor meget han holder af mig og sådan noget."

Omskrivningerne af faderens valg af en 'ny kvinde i huset' viser, hvor vigtigt det stadig er for Lotte at holde fast i, at hendes far elskede hende og var ked af at miste hende. Behovet for at overbevise sig selv herom, peger på en grundlæggende tvivl hos Lotte; en tvivl på, om hun overhovedet er ønsket.

Farmoderen er i fortællingen den, der forsikrer hende herom; herved bliver hun både en garant for praktisk orden, og den person, der sikrer Lottes følelsesmæssige stabilitet.

Både i hendes afstandtagen til sin mor, som i familiefortællingen bliver den der repræsenterer opløsning og manglende overskud til at tage sig af andre, og i Lottes beskrivelser af de kvinder, hun eksplicit formulerer har haft betydning i hendes liv, ligger en søgen efter holdepunkter; identifikationsfigurer, der ikke bare lader stå til, men har holdninger og meninger om, hvad der er det bedste for Lotte. Både i forhold til farmoderen, kærestens mor, og i beskrivelserne af de uddannelser hun har gået på, er positiv interesse for hendes person koblet med realistiske krav.

Den moderfigur Lotte ikke har i sin dagligdag, oplever hun når faderen er bortrejst. Så kom hendes farmor på besøg, og hun fortæller om, hvor dejligt det var. Farmor overtog hendes opgaver, passede og ordnede huset, og var der, når Lotte kom fra skole. Farmoderen ser hun nu som den i familien, der har haft den største betydning for hende.

"Altså min farmor der, hun betyder rigtig meget for mig. Hun er en af dem, der har næsten den vigtigste plads hos mig."

... vi har det lidt specielt sammen. Også fordi at på et tidspunkt, da jeg boede derude, arbejdede min far i Tyskland nogle...uger af gangen. Og så var hun nede og bo hos mig og passe huset og sådan noget. Det kan jeg huske, det elskede jeg bare, at hun var der, fordi hun var der bare, når jeg kom efter skole, ikk'. Og så gjorde hun rigtig rent i hele huset og fik rigtig ryddet op i det hele. Så det var så dejligt, når hun var der. Så derfor har vi haft det sådan meget...vi snakker tit om den tid i det gamle hus."

I Lottes historie har farmoderen betydning som den, der er der for Lotte, når alle andre

er væk. Hun støtter og giver omsorg – og det gør hun på traditionelt kvindelige måder. Hun “er der bare”, men hun gør også rent og rydder op.

Af Lottes fortælling fremgår det, at omsorgsrelationen for hende er blevet subjektiv betydningsfuld på flere forskellige måder. De handler både om at mangle, at ønske og at opnå anerkendelse gennem at udføre omsorg. For det første er det gennem at udføre huslige omsorgsopgaver for sin far, at Lotte får en berettigelse. For det andet er hendes eget behov for (moderlig) omsorg kun periodevis dækket, nemlig når farmor er der. Og for det tredje er den person hun knytter sig til og kan bruge som kvindelig identifikationsfigur, en kvinde, der i sine handlinger og i sin funktion for Lotte inkarnerer billedet af den både huslige og omsorgsfulde moder.

Uddannelse som distancering fra familien

I modsætning til Lottes mor, der aldrig får gjort en uddannelse færdig, har farmoderen en uddannelse som pædagog. Holdningen at uddannelse er vigtigt og godt at have giver farmoderen videre til Lotte. Vægtningen af uddannelse på faderens side af familien er i Lottes fortælling med til at skabe en splittelse mellem faderens og moderens side af familien. Psyko-sociale problemer som alkohol- og narkomisbrug er knyttet til moderens side af familien. Lottes mormor er kvartalsdranker og morbroderen ender som narkoman. Moderen og hendes familie kommer i Lottes fortælling til at repræsentere opløsning og spildte muligheder. Hun bekymrer sig om denne del af sin baggrund, både i forhold til sin mor, som hun synes ligner mormoderen, og i forhold til sig selv.

Farmoderen optræder også her i hjælperollen; det er hende der prøver at forsikre

Lotte om, at det ikke er noget, hun skal være nervøs for.

I forhold til moderens slægtninge indtager Lotte hjælperollen. Hun fremhæver, at det at have ikke helt almindelige personer i familien har lært hende at omgås mange forskellige typer mennesker, uden at være bange for dem eller fordømmende. Da vi taler sammen i klassen, fortæller hun uden opfordring om morbroderen, der er narkoman, og at hun altid har fået at vide i familien, at hun var en af de få, der faktisk kunne tale med ham. Den anerkendelse, der ligger heri, bruger hun selv som en forklaring på, hvorfor hun valgte at uddanne sig til et job, der handler om at hjælpe syge og svage mennesker.

Uddannelsen til social- og sundhedshjælper indebærer således ikke bare, at Lotte kan fortsætte med at praktisere en traditionel kvindelig socialisation, nu som lønarbejde. Den bliver også en måde, hvorpå hun kan omgås ubehagelige aspekter af sin egen baggrund, samtidig med at hun kan *distancere* sig fra dem.

Udtryk for omsorg

Lotte har gået på to forskellige ungdomsuddannelser inden hun begynder på social- og sundhedshjælperuddannelsen. Efter et år på efterskole i 10. klasse begynder hun i gymnasiet på sproglig linie. Lotte bliver på gymnasiet næsten et år. At hun dropper gymnasiet handler mere om problemer i familien, end egentlig om gymnasiet. Stedfaren bryder sig ikke om, at Lottes kæreste sover og spiser i huset. Som Lotte i sin tid smurte madpakke til sin far, smører hun nu madpakke til sin kæreste. Det går ud over moderen, som stefaderen skælder ud for at være for eftergivende. Lotte beskriver dette som flovt og helt modsat de idealer, hun har for en familie:

“...der da han kom, så kan jeg også huske, at øh jeg blev meget sådan flov og irriteret over, fx jeg smurte jo madpakke til ham, og så øh det brokkede min stedfar sig også over, at hvorfor han skulle spise vores mad. Altså han sagde det ikke til ham, han skældte ligesom min mor ud, sådan så og min mor skulle sige det til mig, ikke også. Og sådan synes jeg bare aldrig, altså sådan en familie er jeg ikke vant til at komme fra.”

Hvis handlingen at smøre mad til kæresten, ses som en parallel til at lave mad til faderen, er det en vigtig omsorgsgestus. At give og få mad kan siges at fremstå som central scene i Lottes fortælling. Mad er en måde at vise omsorg eller kærlighed på. Så når Lotte siger, at hun ikke er vant til at komme fra sådan en familie, harmonerer det med beskrivelserne af tiden med faderen – her var det at lave og give mad et omsorgstegn – både for Lotte og for faderen.

På grund af konflikterne med stedfaren flytter hun med kæresten til en anden del af landet og starter efter sommerferien på handelsskolen i den by, hvor hun nu bor med kæresten og hans mor. Lotte får et tæt forhold til kærestens mor, som hun omtaler som “min anden mor”. Efter hun og kæresten går fra hinanden, fortsætter hun med at have en nær kontakt til moderen, der bakker hende op både praktisk og mentalt. Hun fuldfører HG, mens hun bor hos kæresten og hans mor.

Ligesom Lotte har været tæt knyttet til sin farmor, knytter hun sig tæt til sin ‘svigermor’. Hun beretter glad og energisk, om tiden hvor hun, kæresten og kærestens mor bor sammen. Andre har undret sig over, hvordan hun kunne holde ud at bo sammen med sin ‘svigermor’, men Lotte beskriver det kun som hyggeligt:

“Vi havde lidt, altså mig og hans mor, vi havde lidt en drøm om at, og det kunne jeg

da også godt tænke mig på et tidspunkt, at...at man øhm fandt en gård og så boede i hver...hver sin længe havde jeg nær sagt. Det er sådan noget, jeg også godt...altså familie det betyder meget for mig. I og med, altså jeg tror ikke, det ville heller ikke været noget problem, fordi man har jo stadigvæk, det er jo ikke lige som i gamle dage, hvor at de så var i samme stue hele tiden. Man kan jo gå ind til sig selv. Men jeg synes, det ville være hyggeligt, ikk’, det der med, at jamen det ville da ikke gøre noget, hvis man spiste sammen hver aften. Og når man så en gang får børn, så kan de bare lige rende ind til deres bedstemor. Det synes jeg da ville være rigtig hyggeligt.”

Lottes drøm indeholder både elementer af det, hun har savnet i sin opvækst – den store, tætte familie – og elementer af det, der har glædet og støttet hende – det nære forhold til hendes farmor. Som i beskrivelserne af de positive relationer i hendes liv – og påfaldende i forhold til det arbejde hun uddanner sig til, er relationerne i hendes familiedrøm kendetegnet ved at gå på tværs af generationer. Det er hverken parforholdet eller kernefamilien, der er det centrale, men netop det at være sammen med flere generationer: børn, forældre og bedsteforældre. Positive, givende relationer opstår i fortællingen om opvæksten mellem Lotte og farmoderen; i fremtidsdrømmen opstår de mellem børn og bedsteforældre.

Forventninger til arbejdet

Både i gymnasiet og på handelsskolen har Lotte overvejet, hvad hun gerne vil være. Overvejelserne har gået mellem sygeplejerske, kosmetolog, eller en læreplads i Matas. Men de lange og skiftende arbejdstider i en forretning virkede ikke særligt tillokkende, og Lotte udtrykker også, at hun er træt af at sidde på skolebænken. På denne baggrund

ser hun sosu-uddannelserne som et godt kompromis. Lotte betragter jobbet som social- og sundhedshjælper både som lønarbejde og som udøvelse af omsorg, men også som et trin på vejen op ad en karrierestige.

Hun fremhæver, at uddannelsen er overskuelig, og at der er fremtidsmuligheder. Lotte er sikker på, at hun vil videreuddanne sig som assistent, (og da jeg følger hende i praktik, er hun blevet optaget) måske senere som sygeplejerske. Også karrieredrømmen er forbundet med et ønske om at yde omsorg. Lottes kærestes far var afrikaner, og med kæresten og hans mor har hun været på rejse i Uganda. Hun fortæller om, hvor spændende denne 'oplevelsesferie' var. Men hun er blevet chokeret over de elendige vilkår nogle mennesker lever under, fortæller hun. Denne oplevelse har givet hende ideen om at ville rejse ud, som sygeplejerske eller som frivillig med Røde Kors, for at hjælpe i krigshærgede eller nødstedte områder.

Ligesom temaet at give og modtage omsorg går på tværs af den kontekst der fortæles om, dvs. på tværs af afgrænsninger som 'familieliv' og 'arbejdsliv', overføres det fra fortid til nutid, og projiceres ud i en fremtid i form af ønsker og drømme, der indeholder omsorgsrelationer.

Lotte har som nævnt ikke arbejdet indenfor sosu-området før. De forventninger hun har til arbejdet er på en gang idealistiske og realistiske, og de er båret af et dybtfølt engagement:

"...altså det er fordi, jeg godt kan lide gamle mennesker, deres historier. Det interesserer mig. Men altså, det jeg så hører jo, det er jo, at man desværre ikke har så meget tid, som...man godt kunne tænke sig. Men det er jo nok det der med, at man godt vil hjælpe folk, som ikke selv kan klare sig. Og jeg vil bare, altså jeg vil håbe, at jeg med min, altså jeg ved, der er travlt og sådan noget, men jeg vil da håbe, at jeg med min person og...mig

som menneske kan give deres hverdag måske et ekstra lille højdepunkt eller et ekstra lille...altså gøre mit besøg, så...de måske bliver glade eller til en ekstra lille oplevelse eller et eller andet, ikk'."

At Lotte også forventer, der vil være travlhed i jobbet, forhindrer hende ikke i at forestille sig, at netop hun vil kunne gøre en forskel for de gamle, hun skal hjælpe. Hun vil gerne kunne hygge sig med de gamle mennesker og udtrykker et stort ønske om at have mulighed for at snakke med nogen i det job, hun skal have. Lotte har overvejet at blive besøgsven, og formulerer en opmærksomhed på, at gamle mennesker kan blive ensomme. Hun forestiller sig hjælpearbejdet som et bedre arbejde, end at stå i en forretning, men det er samtidig meget mere for hende, end 'bare' et middel til at tjene penge. Det er en måde, hvorpå hun kan få betydning som person, igennem det at gøre noget for andre.

At opnå anerkendelse gennem at yde omsorg

Det er tydeligt i fortællingerne, at ønsket om at yde omsorg også ofte indeholder et behov for at modtage – omsorg, anerkendelse eller bekræftelse. Lottes fortælling viser netop, at temaet omsorg bliver væsentligt, både som noget hun mangler, som noget hun udfører og anerkendes for, og som noget hun modtager i en bestemt kvindelig/husmoderlig form.

Ud fra en psykodynamisk forståelse er der ingen modsætninger heri. To forskellige psykodynamiske teoridannelser kan belyse denne forståelse: Teorien om kollusioner og Lorenzers begreb om "scenisk forståelse". I min forståelse af kollusionsteorien støtter jeg mig til Steen Visholm & Paula Jakobsens beskrivelse (Jakobsen & Visholm 1987). Det fælles for de to forståelser er fokuset på

psykiske temaer, som noget der dannes og udspiller sig i konkrete interaktioner mellem mennesker.

Kollusionsteorien hævder, at vi alle i vores liv bærer temaer eller grundkonflikter med os, der hidrører fra tidligere livsfaser, og gennemspilles i forskellige variationer i vores relationer til og interaktioner med andre (Jakobsen & Visholm 1987). At give og få omsorg er hovedtemaet i den orale kollusion, mor-barn forholdet dens første udformning. Set gennem kollusionsteorien er det at yde og det at modtage omsorg ikke modsætninger, men derimod to sider af samme sag. Forbundet hermed er temaet almægtighed kontra afmagt. I forhold mellem mennesker vil den ene typisk antage den moderlige rolle, den anden den barnlige, både i deres omgang med hinanden og i deres selvbevidsthed. Men pointen er, at omsorgsyderen netop, via projektiv identifikation, bliver i stand til at omgås sit eget behov for hjælp gennem den anden, modtageren den moderlige omsorgsfulde del af sig selv ved at projicere den over i hjælperen. I forhold til interviewene kan jeg med kollusionsteorien forstå kvindernes behov for at give og modtage omsorg som to sider af et tema, der af forskellige grunde er personligt væsentligt for dem.

Alfreds Lorenzers begreb om den sceniske forståelse mener jeg harmonerer med kollusionsteorien. Antagelsen bag den sceniske forståelse er, at betydninger altid er noget der realiseres gennem en relation, i en interaktion. Lorenzer skriver om sin forståelse, at den vender sig mod:

“subjekternes interaktion med deres medmennesker og omverden. “Mening” interesserer ikke denne forståelse som noget objektivt, der er adskilt fra subjekterne; subjektets processer forstår den ene og alene med blikket vendt mod subjektets realisering i relation

til dets medmennesker og dets omverden.”
(1975, 150)

I og med at betydning knytter sig til scener, fantaserede eller reelle, kan det at yde omsorg siges at være uløseligt forbundet med det at modtage omsorg. Begge dele er elementer i et tema, som scenen kredser om.

Temaet at give og modtage omsorg fremtræder gennem fortællinger om barndom og opvækst, men det fremtræder også gennem historier fra praktikperioder og arbejdspladser. Det går på tværs af den kontekst, der fortælles om, det vil sige på tværs af afgrænsninger som ‘familieliv’ og ‘arbejdsliv’. I den forstand bliver min fremanalysering af temaet indirekte en kommentar til en fremherskende forståelse i sosu-feltet: At det er muligt og efterstræbelsesværdigt at adskille arbejde og privatliv. Tager man udgangspunkt i elevernes fortællinger er dette en illusion. Af Lottes fortælling fremgår det, hvordan hun oplever at anerkendes og inkluderes, når hun udøver omsorg. At udøve omsorg og modtage anerkendelse indgår således i flere af de scener, der gennem hendes fortælling fremstår som centrale for hende.

Den tyske socialfilosof Axel Honneth har udviklet et anerkendelsesbegreb, der er udifferentieret i tre forskellige anerkendelsesfærer. Hver form for anerkendelse følges af tre former for forhold til sig selv (Willig 2003, 14-17). Den første anerkendelsesfære er privatssfæren. I familien og i venskabsforholdet er kærligheden forudsætningen for individets fundamentale selvtillid. Denne første anerkendelsesfære adskiller sig fra de to øvrige, idet kærligheden i det tidlige forhold mellem barn og primær plejerson, overhovedet danner forudsætningen for at træde ind i et intersubjektivt forhold. Honneth refererer bl.a. til Winnicott, når han understreger “den-gode-nok-mor”s betydning i form af at opfylde barnets behov og spejle dets følelser (Winnicott 1971). For

barnet ligger udtryk for omsorg og anerkendelse tæt på hinanden. Privatssfærens anerkendelsesform er væsentlig for at forstå det, der sker i interaktionen mellem Lotte og den borger hun hjælper i det følgende klip fra en observationsdag. Behovet for anerkendelse gennem at udføre omsorg, tager Lotte med sig ud i arbejdet, hvor det udspiller sig scenisk i interaktionen med borgeren.

Lotte i praktikken

Jeg følges med Lotte to arbejdsdage i hendes anden praktikperiode. I den første praktik har Lotte sagt nej til at have mig med rundt; hjemmeplejedistrikterne har været omlagt og hun føler ikke, hun kender borgerne godt nok til at have en fremmed med rundt også. Lotte tager sit arbejde og relationen til borgerne alvorligt. Mit indtryk under de to dage hvor jeg følges med hende er, at hun er meget engageret, både i borgerne som mennesker og i at udføre sine opgaver så godt som muligt. Hos en af sine faste borgere har hun taget initiativ til et besøg af en fysioterapeut, både med henblik på at foreslå et træningsprogram for den gamle dame, og for at forbedre hjælpernes arbejdsstillinger, når de skal flytte damen fra seng til bækken- eller kørestol. Hun er bekymret, fordi hjælperne ikke kan få vasket den gamle dames hår – de kan ikke flytte hende ned af trappen til badeværelset – og hun undrer sig over, at der ikke findes nogen hjælpemidler hertil.

Da vi kører rundt mellem borgerne, taler Lotte rosende om sin vejleder, og hun fortæller, at hun lige har søgt optagelse på assistentuddannelsen og er kommet ind. Dette er hun meget glad for. Som jeg oplever det, har Lotte fundet et arbejdsområde, hun trives med og er engageret i.

Feltnotaterne fra dagene jeg følges med Lotte i praktik giver et indtryk af, hvilke opgaver arbejdet i hjemmeplejen indeholder,

og hvilke dilemmaer der kan opstå for hjælperen. De følgende uddrag fokuserer på, hvad der sker mellem Lotte og den gamle mand, hun hjælper. De viser, hvordan empati er en nødvendighed for at udføre arbejdet, men også hvordan omsorgsorienteringen sætter Lotte i et dilemma. Hun oplever både sig selv som almægtig og som afmægtig og hun kan ikke lade være med at bekymre sig om den gamle mand, også efter hun har forladt hans hjem:

18.06.04 (Anden praktikdag med Lotte)
“Efter frokost skal Lotte tilbage til Jørgen og give ham frokost og piller til middag. Vi kører ud til hans hus. Jørgen ligger og er vågen, da Lotte kommer ind og råber “hej”. Hun taler lidt til ham, fortæller hun går ud for at smøre mad. Sønnen har købt friskt pålæg og som i forgårs smører Lotte fire kvarte med forskelligt pålæg – på franskbrød. (I forgårs flyttede Lotte pålægget fra de rugbrøds-madder hun havde smurt over på franskbrød, fordi Jørgen hellere ville have franskbrød.) Vi taler lidt om hvad russisk salat egentlig er lavet af.

Inde ved Jørgens seng kører Lotte sengebordet helt hen til sengen og hæver hans hovedgærde lidt op.

Først er han helt afvisende overfor at skulle spise, men på sin glade og alligevel insistende facon får Lotte alligevel overbevist ham om, at han skal. Jeg står for enden af sengen, men hun siger jeg skal gå i baggrunden. Når nu Jørgen ikke bryder sig om at spise, gør det det nok ikke bedre at jeg står og kigger på, siger hun. Det kan hun selvfølgelig have ret i. Som i forgårs siger hun “En bid af hver mad” til Jørgen, men allerede efter den første, ryster han på hovedet og forsøger at skubbe hendes hånd med gaflen væk. Hun lader sig dog ikke slå ud af det men siger noget opmuntrende, samtidig med at hun holder Jørgen i den hånd, han forsøger at skubbe med, med sin frie hånd. Og underligt nok – han åbner faktisk munden og tager næste bid af gaflen.

Sådan får Lotte ham langsom til at spise i hvert fald to bidder af hver mad. Jørgen liver synligt op, får farve i kinderne og virker gladede.

...

Så snart vi sidder i bilen igen begynder Lotte at snakke om, hvad der vil ske, når nu hun skal være væk. Hun skal have "fordybelsesuge" – en uge hvor eleven studerer et fagligt problem og ikke er på arbejde og derefter fire ugers ferie. Hvordan vil det dog gå med Jørgen og hans spisning? De andre hjælpere gør ikke nok ud af det, de giver ham ikke det, han kan lide og så spiser han ikke, siger hun. Jeg bekræfter, at jeg synes hun er utroligt god til at få ham til det, og på en måde så det ikke bliver tvang eller kamp. Jeg ved ikke rigtig om hun hører min "kompliment". I hvert fald ser hun meget bekymret ud og taler videre om, at det jo ville være forfærdeligt at komme tilbage, og Jørgen så var væk."

Observationen giver et eksempel på, hvad en konkret arbejdsopgave indenfor hjemmeplejen kan bestå i; at hjælpe et gammelt menneske med at spise. Det illustrerer også, hvordan hjælperen kan gøre denne opgave til en omsorgssituation. Når situationen bliver til omsorg, hænger det, som jeg ser det, sammen med den orientering mod den Anden, Lotte følger i arbejdet. Hun tilbyder ikke bare Jørgen mad, men påtager sig at få Jørgen til gerne at ville spise. Hermed investerer hun en del af sig selv i opgaven. Hun identificerer sig med Jørgens behov for at tage føde til sig, og det bliver betydningsfuldt for hende ikke bare at have tilbudt Jørgen mad, men at han faktisk spiser den.

Hanne Marlene Dahl, der har skrevet ph.d.-afhandling om hjemmehjælpens professionaliseringsproces skelner mellem fire typer kompetencer, der skal indlæres i løbet af sosu-hjælperuddannelsen: Huslige kompetencer, sundhedsmæssige kompetencer, socialpædagogiske kompetencer og snævert

omsorgsmæssige kompetencer (Dahl 2000). Når man følger Lotte, er det oplagt at kompetencerne – og de opgaver der kræver dem – i praksis er sammenvævede. Når Lotte mader Jørgen, udøver hun omsorg, når hun taler med Jørgens søn om faderen og hvilken mad sønnen skal købe til ham, udfører hun social-pædagogisk arbejde, og når hun smører maden bruger hun huslige kompetencer. Men som helhed bliver alle opgaverne til udtryk for omsorg i høj grad på grund af den måde, Lotte engagerer sig i arbejdet på. Hun er netop ikke ligeglad med, om Jørgen får flade leverpostejmadder eller fire kvarte, der er lækkert tillavet.

Men Lotte giver ikke kun til Jørgen. Hun har også brug for at få gennem arbejdet, at opleve at hun lykkes. Denne anerkendelse får hun, når Jørgen spiser. Selve det at han modtager den mad, hun tilbyder ham, mener jeg kan forstås som et udtryk for anerkendelse. Ved at spise viser Jørgen, at han ser hendes hensigt, at han har tillid til hende. Lottes glæde er i situationen lige så tydelig, som at Jørgen liver op. Når Lotte følger en omsorgsorientering og engagerer sig i at få Jørgen til at spise, opnår hun anerkendelse.

Indeholdt i Lottes omsorgsorientering er behovet for at opnå anerkendelse, og dette behov peger her i samme retning som hensynet til Jørgen. Dør Jørgen, eller bliver han dårligere, har Lotte ikke bare svigtet det omsorgsansvar hun påtager sig, hun har også mistet en anerkendelsesmulighed.

Lottes omsorgsrationalitet indebærer, at hun ikke bare bekymrer sig om Jørgen, når hun er i hans hjem, men også når hun er gået derfra. Hun praktiserer så at sige alle fire dele af omsorgsprocessen, som den er beskrevet af Joan Tronto. For hende er omsorg en helhed, der ikke er afgrænselig i tid og rum. Men som arbejdet er organiseret, hverken skal eller må Lotte praktisere andet end udførelsen af omsorgsopgaverne. I det

øjeblik hun forlader Jørgens hus, bliver den omsorgsorientering, der giver hendes møde med Jørgen dets kvalitet, til noget der kun belaster hende selv.

I den forstand mener jeg, kvinder som Lotte sættes i en dobbeltbind-situation i arbejdet. Arbejdets indhold *kræver*, men de organisatoriske rammer *underkender* den omsorgsrationalitet, kvinderne er bærere af.

Perspektivering

For den enkelte hjælper-elev er omsorgsorienteringen med til at give den personlige tilfredsstillelse og glæde i arbejdet. For borgeren gør de praktiske arbejdsopgaver til omsorg. Uden en orientering mod netop den person hun hjælper, kan hjælperen kun dårligt udføre opgaverne. Når der er tale om meget syge eller svage borgere, der har vanskeligt ved at udtrykke deres behov, er hun nødt til at sætte sig i deres sted, for at kunne hjælpe med personlig pleje, give mad osv.

Men omsorgsrationaliteten kan også blive problematisk for hjælperen. Måden arbejdet er organiseret på underlægger ønsket om at opfylde borgerens behov en økonomisk rationalitet. Opgaverne er opsplittede og skal udføres på tid, og hjælperen har ingen mulighed for at have indflydelse på hverken første eller sidste del af omsorgsprocessen.

Omsorgsorienteringen har, som analysen af det livshistoriske interview har vist, rødder i Lottes livshistoriske socialisation, og den udgør elementer i hendes fremtidsdrømme. Den er baggrund for hendes uddannelsesvalg og karriereplaner. Oplevelsen af meningen i arbejdet er ikke bare tilfældig eller tillært i uddannelsen, men bundet dybt i hele Lottes subjektive betydningsdannelse.

Kvalitativt empirisk materiale, som det jeg har præsenteret i denne artikel, giver grundlag for at rejse spørgsmål, der både retter sig mod den kommende omsorgsarbejder, mod uddannelserne og mod hjælperarbejdet som felt. Hvad betyder det på længere sigt for Lotte, at hendes omsorgsorientering amputeres i den grad det finder sted? Hvad betyder det for feltet, at det engagement, som de ansatte bringer med sig, ikke benyttes? Hvordan kan omsorgsorientering ændres fra at udgøre tavs viden og subjektiv belastning, til at blive en ressource – for den enkelte ansatte og for arbejdspladsen? Hvilken rolle kan sosu-skolerne spille i en sådan ændringsproces? Og kan omsorgsrationalitet overhovedet fuldt ud blive anerkendt som værdi, uden også at stille spørgsmålstejn ved organiseringen af arbejdet og den økonomiske målrationalitet, der ligger bag?

REFERENCER

- Alheit, Peter (1995): Det biografiske spørgsmål, i *Social Kritik*, 36.
- Andersen, Anders Siig & Rebecca Savery Trojborg (2005): Læringsmiljøer og livshistoriske læreprocesser, i Anders Siig Andersen, Bettina Dausien & Kirsten Larsen (red.): *Livshistorisk fortælling og fortolkende socialvidenskab*, Roskilde Universitetsforlag.
- Becker-Schmidt, Regina (2002): Theorizing Gender Arrangements, i Regina Becker-Schmidt (ed.): *Gender and work in transition. Globalization in Western, Middle and Eastern Europe*, Opladen, Leske + Budrich.
- Chodorow, Nancy J. (1999): *The Power of Feelings*, New Haven & London, Yale University Press.
- Christensen, Karen (2003): De stille stemmer – om kønsrelateret magt i offentlige omsorgstjenester, i Lise Widding Isaksen (red.): *Omsorgens pris. Kjønn, makt og marked i velferdsstaten. Makt og demokratiutredningen*,

- 1998-2003, Gyldendal Akademisk, Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Christiansen, Jørgen Møller & Sanne Ipsen, CASA, Hans Klausen, Charlotte Lund & Annemette Eskesen, Københavns Kommunes BST (2002): *Hjemmeplejen i en omstillingstid. Personalets syn på deres arbejde, på omstillingerne og på fremtiden – belyst ud fra en spørgekemaundersøgelse*, Delrapport 1, maj 2002.
- Christiansen, Jørgen Møller & Sanne Ipsen, CASA, Hans Klausen, Charlotte Lund & Annemette Eskesen, Københavns Kommunes BST (2002): *Ændringer i arbejdet – set ud fra hjemmehjælperes og sygeplejerskers synsvinkel samt observationer af arbejdet*, Delrapport 2, juni 2002.
- Dahl, Hanne Marlene (2000): Mellem pest og kolera – faglighed i social- og sundhedshjælperuddannelsen, *Foa:debat*, København, Forbundet af Offentligt Ansatte.
- Jakobsen, Poula & Steen Visholm (1993): *Parforholdet*, 2. udgave, København, Politisk Revy.
- Jørgensen, Christian Helms & Niels Warring (2002): Læring på arbejdspladsen, i Knud Illeris (red.): *Udspil om læring i arbejdslivet*, København, Roskilde Universitetsforlag.
- Liveng, Anne (2004): Livshistorie som indgang til at forstå spillet mellem uddannelse og arbejde, i Pernille Bottrup & Christian Helms Jørgensen (red.): *Læring i et spændingsfelt*, Roskilde Universitetsforlag og Learning Lab Denmark.
- Lorenzer, Alfred (1975): *Sprogbeskadigelse og rekonstruktion*, København, Rhodos.
- Rask Eriksen, Tine (1992): *Omsorg i forandring*, København, Munksgaard.
- Salling Olesen, Henning (2002): Det problematiske subjekt, i Kirsten Weber (red.): *Læring på livstid? Livslang læring mellem oplysning og vidensøkonomi*, Roskilde Universitetsforlag.
- Szebehely, Marta (1995): *Vardagens organisering. Om vårdbitråden och gamla i hemtjänsten*, Lund, Arkiv förlag.
- Weber, Kirsten (1999): Voksenlivets rejse – livshistorien mellem positivisme og konstruktivisme, i *Småskrift nr. 5 fra Livshistorieprojektet*, RUC.
- Widding Isaksen, Lise (2003): Homo Fabers symbolske makt. Om kropp og maskulinitet i pleiearbeid, i Lise Widding Isaksen (red.): *Omsorgens pris. Kjønn, makt og marked i velferdsstaten, Makt og demokratiutredningen, 1998-2003*, Gyldendal Akademisk, Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Willig, Rasmus (red.) (2003): Honneths anerkendelsesteori, i Axel Honneth: *Behovet for anerkendelse*, København, Hans Reitzels Forlag.
- Winnicott, Donald (1971): *Playing and reality*, London, Tavistock Publications.
- Wærness, Kari (1992): *Kvinneperspektiver på sosialpolitikken*, Bergen, Tromsø, Universitetsforlaget Oslo.
- Wærness, Kari (1989): *Et program for omsorgsforskning*, Skriftserien nr. 4/89, Universitetet i Bergen, Sociologisk Institut.

Anne Liveng er cand.comm., ph.d.-studerende ved Institut for Uddannelsesforskning, RUC
 e-mail: aliveng@ruc.dk